

Paul Pierson: Politics in Time. History, Institutions, and Social Analysis.

1st ed. Princeton: Princeton University Press, 2004, XII + 196 stran, ISBN 0-691-11715-2 (signatura knihovny ÚMV 52 220).

Paul Pierson v současnosti působí jako profesor politologie na Kalifornské univerzitě v Berkeley, kde se zabývá především obecnou politickou analýzou, veřejnou politikou a domácí politikou USA. Tento americký politolog je však dobře znám i části odborníků na mezinárodní vztahy, konkrétně těm z nich, kteří se zabývají teoretickým studiem evropské integrace. Byl to totiž právě Pierson, jenž s několika dalšími autory (jako například Kenneth Armstrong nebo Simon Bulmer) v minulém desetiletí poprvé přišel s aplikací *historického institucionalismu* (jako obecného sociálněvědního přístupu) na evropskou integraci. Zejména jeho článek *The Path to European Integration: A Historical Institutional Analysis*, publikovaný v roce 1996 v časopise *Comparative Political Studies*, představuje jeden z prvních (a možná vůbec první) obecný a komplexní rozbor evropské integrace, vycházející z historického institucionalismu. Pierson patří však také k předním odborníkům na působení Evropské unie (EU) v oblasti sociální politiky.

Ve své první vyložené teoreticky zaměřené monografii *Politics in Time* (jeho předchozí monografie se zaměřovaly na problematiku veřejné politiky) Pierson zkoumá a vyzdvihuje roli času a historie v politice a v sociální realitě obecně (z některých autorových formulací v knize vyplývá, že usiluje o teoretickou reflexi politické reality, ale jiné zase naznačují, že mu jde o reflexi sociální reality jako takové). Pierson na jednu stranu uznává, že ke studiu historie docházelo v sociálních vědách i v minulosti. Ve studiu společenské reality podle něj v minulosti konkrétně proběhly tři „historické obraty“ (Pierson, 2004, s. 4–5). Zatímco první z nich spočíval ve studiu politického vývoje jednotlivých zemí a druhý analyzoval minulost v zájmu ilustrace určitých teoretických modelů, třetí „obrat“ usiloval o bližší poznání procesů, které se odehrávaly spíše v minulosti a s postupem času ustoupily do pozadí. Na druhou stranu však Pierson zdůrazňuje omezenost těchto „obratů“, danou jejich čistě empirickým (první „obrat“) a metodologickým (druhý a třetí „obrat“) zájmem o historii. Recenzovaná kniha naopak usiluje o *uchopení času a historie z teoretického hlediska*.

Pierson knihu rozdělil na úvod, pět kapitol a závěr. *Úvod* vedle vymezení předmětu a cílů knihy nabízí mimo jiné i jeho pohled na vztah perspektivy předkládané v knize k existujícím teoretickým přístupům (Pierson, 2004, s. 8–9). Podle svých slov se autor v knize inspiroval dvěma politologickými přístupy – již zmíněným historickým institucionalismem a také *institucionalismem racionalistickým*. Pierson v prvé řadě hovoří o určité příbuznosti monografie s historickým institucionalismem. Tato příbuznost spočívá právě v důrazu na roli historie. V Piersonově pojetí se však kniha od tohoto přístupu liší tím, že akcentuje spíše historii než instituce (u historického institucionalismu je tomu podle autorova názoru naopak). Pierson navíc upozorňuje i na to, že ve své diskuzi o roli času a historie v politice využívá též myšlenek racionalistického institucionalismu.

Stěžejní část publikace představuje její *první kapitola*, která definuje klíčové koncepty, na nichž stavějí další části knihy. Piersonovy teoretické argumenty se přitom opírají především o tzv. *závislost na předchozích vzorech (path-dependence)*. Tento koncept autor definuje jako „*dynamické procesy, zahrnující pozitivní zpětnou vazbu, které činí různé možné podoby dění závislé na konkrétním sledu, v němž se události odehrávají*“ (Pierson, 2004, s. 20). *Positivní zpětnou vazbu (positive feedback)*, vedoucí k závislosti na předchozích vzorech, pak Pierson vymezuje jako faktor, v jehož důsledku „*každý krok určitým směrem činí změnu vývoje obtížnější*“ (Pierson, 2004, s. 21). K pozitivní zpětné vazbě dochází podle recenzované knihy v důsledku tzv. *narůstajících výnosů (increasing returns)*.

Z teorie narůstajících výnosů totiž plyne, že s každým krokem učiněným v rámci určitého druhu aktivity vznikají spíše větší než menší výnosy (Pierson, 2004, s. 22).

S argumenty poukazujícími na význam narůstajících výnosů se můžeme setkat zejména v posledních dvaceti letech v ekonomii. K jejich stoupcům patří například nositel Nobelovy ceny za ekonomii Douglas North. Podle Piersona se však narůstající výnosy projevují v politice stejně výrazně, nebo dokonce ještě výrazněji než v ekonomice. Dílo *Politics in Time* identifikuje čtyři hlavní příčiny závažnosti narůstajících výnosů a závislosti na předchozích vzorech v politické sféře. Jde o: 1) důležitost kolektivního jednání, 2) vysokou hustotu institucí, 3) možnost využít politickou moc ke zvyšování mocenských asymetrií, 4) vrozenou komplexnost a „neprůhlednost“ (*opacity*) politiky.

Své přesvědčení o náhlnosti politiky k závislosti na předchozích vzorech autor dále graduje tezí o nefunkčnosti dvou klíčových „opravných“ mechanismů této závislosti – *soutěživosti* (*competition*) a *učení se* (*learning*) – v politice. Soutěživost podle názoru některých autorů odstraňuje závislost na předchozích vzorech v ekonomické sféře tím, že podněcuje vytváření nových organizací, které mají optimální struktury. Pierson však namítá, že politika má obecně vzato méně soutěživý charakter než (ekonomický) trh. Z hlediska mezinárodních vztahů je však zajímavá jeho poznámka, podle níž mezinárodní vztahy představují politickou oblast s relativně vysokou soutěživostí (*viz* Pierson, 2004, s. 41). Stejně tak se podle autorova názoru vyznačuje politika i výraznější komplexností než ekonomika. Ani mechanismus učení se tedy nemůže závislost na předchozích vzorech v politice výrazněji korigovat. Pierson navíc vyjmenovává vedle omezené soutěživosti a vysoké komplexnosti i další dvě překážky, které brání potlačení závislosti na předchozích vzorech v politice: krátký časový horizont politických aktérů a tendence k existenci *statu quo* v oblasti rozhodovacích pravidel politických institucí.

Druhá kapitola se zabývá faktory *načasování* (*timing*) a *následnosti* (*sequence*) v politickém a sociálním dění. Autor zde usiluje o podrobnější specifikaci obou faktorů, která podle něj dosud absentuje. Zaměřuje se přitom na dva typy argumentů. Zatímco první z nich se týká tzv. *shody* (*conjuncture*) kauzálních následností v určitých časových okamžicích, druhý souvisí s již zmíněnou pozitivní zpětnou vazbu.

Ve spojitosti s načasováním Pierson zdůrazňuje význam shody. Tento význam dobře ilustruje jeho následující shrnutí: „*Jestliže se dvě události nebo určité procesy odehrají ve stejném historickém okamžiku, výsledky mohou být odlišné, než když jsou časově odděleny*“ (Pierson, 2004, s. 55). Piersonova analýza následnosti pak představuje jedno z míst knihy, v němž se autor explicitně inspiruje racionalistickým institucionalismem jako druhým ze dvou teoretických přístupů, které v knize používá (*viz* výše). Například teorie her jako jeden ze směrů racionalismu podle jeho názoru věnovala následnosti výraznou pozornost a dosáhla v této oblasti výrazné přesnosti. Cena, kterou racionalismus platí za svou přesnost, spočívá však v omezeném obsahu jeho základních předpokladů. Pierson proto ve svém rozboru následnosti spojuje poznatky racionalistických studií s myšlenkami obsaženými v historických analýzách tohoto fenoménu.

Třetí kapitola knihy se zabývá *pomalou probíhajícími* (*slow-moving*) *aspekty* sociálního dění. V této části svého díla Pierson kritizuje současný sociálněvědní výzkum za jeho zaměření na kauzální procesy a události, které se odehrávají v krátkém časovém horizontu. Svou kritiku staví na domněnce, podle níž řada důležitých sociálních procesů naopak probíhá v dlouhodobém časovém rámci. V této souvislosti se zabývá několika odlišnými kauzálními procesy. Konkrétně jde například o procesy vyznačující se *jen postupně se proměňujícím vývojem* nebo o procesy, v nichž hraje rozhodující úlohu *působení určitých přelomových okamžiků* (*threshold effects*).

Čtvrtou a pátou kapitolu spojuje to, že rozvíjejí obecné teoretické argumenty nabídnuté v předcházejících kapitolách ve specifickém kontextu institucionální analýzy. *Čtvrtá kapitola* se věnuje otázce *institucionální volby* (*institutional selection, design*). Autorův přístup k této problematice je postaven na kritice tzv. *funkcionalismu zaměřeného na ak-*

téry (*actor-based functionalism*, dále pouze jako funkcionalismus), který Pierson označuje za v současnosti dominantní přístup. Podle funkcionalismu determinují formu institucí důsledky, které jim přisuzují racionálně jednající aktéři jako tvůrci institucí. Hlavní funkce, kterou si aktéři od institucí slibují, přitom podle uvedeného přístupu spočívá ve snižování transakčních nákladů (původcem této myšlenky je ekonom Oliver Williamson). Z hlediska oboru mezinárodní vztahy stojí za zmínku, že mezi předními teoretiky funkcionalismu autor recenzované knihy uvádí také jednoho z hlavních teoretiků mezinárodních institucí – Roberta Keohana (*Pierson, 2004, s. 107*).

Piersonova kritika funkcionalismu se opírá o několik argumentů. Jednou z příčin omezené relevance funkcionalismu je podle autora omezený časový horizont aktérů. V Piersonově pojetí mají totiž aktéři tendenci brát v úvahu především bezprostřední důsledky svých rozhodnutí, a to i tehdy, pokud jednají o věcech s dlouhodobým dopadem. Dlouhodobé důsledky institucionální volby se tak stávají vedlejšími produkty sociálních procesů a nevyplývají z cílů aktérů. Za druhé, velká komplexnost a nejistota vedou k tomu, že aktéři se při svém rozhodování často mýlí, a tak vznikají *nezamýšlené důsledky* (*unintended consequences*) jejich rozhodnutí.

Kromě omezeného časového horizontu a nezamýšlených důsledků Pierson vypočítává i čtyři další faktory, které podle něj zpochybňují racionalistickou interpretaci institucí jako konstruktů přesně odpovídajících zájmům účelově a instrumentálně založených aktérů. Těmito faktory jsou mnohočetnost a odlišnost cílů aktérů, absence instrumentálního jednání, změny v sociálním prostředí a změny aktérů.

Funkcionalistická perspektiva má podle Piersonova názoru omezenou relevanci i proto, že instituce nejen většinou neodpovídají zájmům aktérů, ale také proto, že aktéři nejsou často schopni nedostatky ve struktuře institucí odstranit. V tomto bodě se Pierson vrací ke svému tvrzení, které se objevuje již v první kapitole a podle něhož učení se a soutěživost nepředstavují v politice dostatečně silné „opravné“ mechanismy. V souvislosti se soutěživostí stojí za zmínku to, že autor zde opět hovoří o mezinárodních vztazích jako o oblasti politické reality, kde se nejvíce projevuje soutěživost (*Pierson, 2004, s. 127–128*). Ani v této oblasti však podle jeho názoru soutěživost nepůsobí jako dostatečný korektiv omezených schopností racionálně orientovaných aktérů (jako příklad Pierson uvádí přetrvávající existenci slabých států v Africe).

Obecný problém současného studia institucí jako závislé proměnné spočívá podle Piersona v tom, že se toto studium soustředí právě na otázku *institucionální volby*. Podle jeho názoru je totiž nemožné soustředit se při analýze institucí na určité okamžiky, v nichž dochází k „volbě“ či změně institucí. Při studiu institucí se naopak musíme orientovat na otázku *institucionálního vývoje* (*institutional development*), kterou se kniha následně zabývá ve své *páté kapitole*. Závěr *Politics in Time* se nakonec věnuje metodologickým otázkám, spojeným s analýzou sociální reality, zdůrazňující význam času a historie.

Recenzovaná kniha se vyznačuje *několika podstatnými kvalitami*. Jednou z nich je nepopíratelný originální prvek, spočívající v důrazu na čas a historii jako na ústřední determinanty sociálního dění. Nelze totiž popřít, že ačkoli některé teoretické přístupy (jako například historický institucionalismus) považují čas za důležitý faktor, žádný z nich nestaví čas na úroveň hlavní proměnné sociální reality. Jako velmi užitečné se ukazuje i autorovo využití poznatků racionalistického institucionalismu, které mu umožňuje zpřesnit poznatky dosavadního historickoinstitucionalistického výzkumu.

Přínosem recenzované knihy je i několik poměrně konkrétních tezí, které autor formuluje například v souvislosti s významem narůstajících výnosů nebo ve spojitosti s institucionálním vývojem. Na jednu stranu je třeba uvést, že *Politics in Time* nepředkládá podrobnou teorii sociálního procesu. Jak upozorňuje samotný Pierson, cílem knihy ani není takovou teorii nabídnout, neboť usiluje pouze o nástin „slibných přístupů“ k výzkumu zvolené problematiky (*Pierson, 2004, s. 175*). Lze konstatovat, že tento cíl se autorovi podařilo splnit, čehož důkazem je právě několik již zmíněných tezí. Jde především o teze, vy-

mezující tzv. předcházející podmínky (*antecedent conditions*), tedy podmínky, za nichž mají autorem zdůrazňované faktory podstatný vliv.

V souvislosti s přínosy knihy je třeba zvlášť vyzdvihnout její možný pozitivní dopad v *teoretickém výzkumu mezinárodních vztahů*. Jak ukázala dosavadní teoretická reflexe mezinárodních vztahů, velká část průlomových teoretických děl, náležejících k tomuto směru výzkumu, totiž vychází z poznatků velkých děl dalších společenských věd, tedy ekonomie, sociologie nebo politologie. Jako východisko pro další teoretické studium mezinárodních vztahů by tedy mohla posloužit i tato práce, zdůrazňující význam času a historie v obecné sociální i politické rovině.

Možný význam recenzované práce pro obor mezinárodní vztahy zvyšuje skutečnost, že v tomto oboru dosud nejen čas nefiguruje jako ústřední proměnná, ale kromě studia evropské integrace dosud ve výraznější míře nedocházelo ani k explicitnímu uplatnění historického institucionalismu. Zatím existují pouze takové práce, v nichž je možné vystopovat spíše implicitní přítomnost myšlenek uvedeného přístupu. Tyto práce se navíc zabývají pouze dílčími jevy mezinárodních vztahů (jako stát, zahraniční politika USA, normy).

Vedle uvedených předností obsahuje recenzovaná kniha i *několik problematických míst*. Jeden z jejích problémových bodů spočívá v tom, že Pierson podle mého názoru s vlivem času nebo historie spojuje i některé proměnné, jejichž účinky nevycházejí primárně z času ani z historie. Tuto pochybnost vztahuji dokonce i na narůstající výnosy, které v autorově pojetí vedou k závislosti na předchozích vzorech jako na ústřední proměnné jeho perspektivy. Jak bylo již výše popsáno v souvislosti s první kapitolou knihy, ke zdrojům narůstajících výnosů v politické sféře patří kolektivní povaha politiky, institucionální hustota politického prostředí, mocenské asymetrie a komplexnost a neprůhlednost politiky. Je tedy zřejmé, že přestože rozsah narůstajících výnosů v čase stoupá, jejich primárním zdrojem není čas, ale povaha struktury politického procesu. Zdá se tedy, že čas funguje jako proměnná, která narůstající výnosy přímo nevytváří, ale pouze posiluje.

Jako poměrně nadsazené se zdá i Piersonovo zdůrazňování nutnosti zaměřit se při výzkumu vlivu času a historie na instituce na analýzu institucionálního vývoje, nikoli tedy na analýzu institucionální volby. Roli času a minulosti je totiž možné vzít v úvahu při rozboru obou uvedených analytických otázek. Důvodem je to, že i v jednotlivých, časově omezených momentech institucionální volby může docházet k působení minulosti a časové dimenze politického procesu. Zohlednění času a historie jako faktorů ovlivňujících instituce proto zřejmě nutně nevyžaduje, abychom se namísto analýzy volby institucí soustředili na rozbor jejich vývoje.

Přes tato problematická místa lze recenzovanou knihu vzhledem k jejím výše popsaným přednostem zhodnotit jako *významný příspěvek* k teoretickému studiu politiky a potažmo tedy i jejích specifických oblastí (včetně mezinárodních vztahů). Díky tomuto příspěvku, ale současně i kvůli poměrně vysoké náročnosti obsahu knihy lze její přečtení doporučit především odborníkům a studentům, kteří se zajímají o teoretickou reflexi politiky nebo jejích dílčích sfér. Kniha by proto měla přinést obohacení i zájemcům o teoretické aspekty mezinárodních vztahů.

Jan Karlas